

unitats, semis/meitats i quadrants/quarts,³⁶ durant el segle II aC.³⁷ Tots els valors presenten, a l'anvers, el típic cap masculí a la dreta, mentre que, al revers, varia segons el valor: genet amb palma a denaris (ACIP 1247 = CNH 4) i unitats (ACIP 1294, 1298, 1301 i 1304-1306 = CNH 1, 5, 8 i 11-12),³⁸ cavall galopant en meitats (ACIP 1295, 1299 i 1302 = CNH 2, 6 i 9), i mig pegas als quarts (ACIP 1296, 1300 i 1303 = CNH 3, 7 i 10), tots a la dreta.

Els denaris emesos per Auseken es caracteritzen per presentar la paraula ban a l'anvers en un moment molt primerenc, possiblement un terme metrològic, com esdevé en altres seqües de l'àrea catalana,³⁹ un terme al qual se li ha donat el valor de 10 *Nummi*,⁴⁰ és a dir, que la peça en qüestió equivalia a deu unitats de bronze, a semblança amb el que passava contemporàniament amb la moneda romana, en què el denari equivalia a deu asos. No en va, la primera sèrie d'aquest taller pertany al sistema uncial romà.⁴¹ Però sembla ser que el terme ban vol dir simplement "unitat", com es desprèn de l'anàlisi dels bronzes d'Untikesken,⁴² és a dir, en el nostre cas, unitat de plata, és a dir, un denari. El seu pes correspondria al del denari romà: 3,90 g.⁴³

Denari ACIP 1297 = CNH Ausesken 4 (ampliat x 2)

36. La denominació dels valors canvia segons si es tracta de la metrologia romana (asos, semis, quadrants) o cessetana (els noms dels quals no es coneixen, de manera que es parla d'unitats, mitjans, quarts).

37. MOLAS (1993), p. 138; VILLARONGA (1993), p. 78, (1994), p. 185; DOMÍNGUEZ ARRANZ (1998), p. 136; ARRAYÁS (2006b), p. 117; VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 230; ESTARAN I BELTRÁN LLORIS (2015), p. 63.- GIL FARRÉS (1966), pp. 147, 201, 205 i 223, es pregunta si aquest taller va encunyar en tres etapes, entre els anys 120 i 90 aC, entre els anys 100 i 50 aC, moment aquest últim en què s'efectuarien les emissions de plata, i entre els anys 80-72 aC, és a dir, durant el conflicte sertorià. Guadán, 1980, p. 122, divideix així mateix la producció monetària d'Ausesken en dos períodes: el primer entre els anys 206 i 133 aC, en què s'encunyarien els denaris i les unitats més pesades, i el segon entre l'any 133 aC i l'època d'August.

38. ÁLVAREZ BURGOS (2008), p. 51, ofereix una cronologia per a tota la producció d'Ausesken entre els anys 120 i 20 aC, una data molt baixa.

39. GARCIA-BELLIDO I BLÁZQUEZ (2002b), p. 48.

40. VILLARONGA (1973), p. 28, (1979), p. 138, (1995), p. 26, (2004), pp. 77 i 135; Collantes (1997), p. 75.

41. VILLARONGA (1998), p. 53; Mora Serrano (2006), p. 40.

42. FERRER (2007), pp. 54, 56 i 71-72, (2009), pp. 453 i 469-470, (2010), pp. 174-175 i 184, (2011), p. 123. FERRER I GIRAL (2007), p. 93; ESTARAN (2013), p. 66.

43. CRUSAFOUNT, GARCÍA GARRIDO I BALAGUER (1986), p. 33.

S'ha de tenir en compte que únicament Kese, Iltirta i Ausesken van emetre moneda de plata del sistema del genet al nord-est peninsular,⁴⁴ amb una producció no gaire àmplia.⁴⁵ Aquestes emissions ja estarien en circulació a la dècada dels anys 170s del segle II aC.⁴⁶

Es coneixen tres emissions d'aquesta seca, segons M. P. García-Bellido i C. Blázquez,⁴⁷ que segueixen L. Villaronga.⁴⁸ Nosaltres n'hem determinat quatre, segons la inscripció de la llegenda. La primera i la segona emissió presenten el mateix rètol ibèric per al taller monetral, mentre que tant la tercera com la quarta emissió presenten inscripcions diferents, com pot observar-se en la reproducció d'aquests, que figura en les descripcions de les peces ACIP 1294 = CNH 1, ACIP 1301 = CNH 8 i ACIP 1304 = CNH 11.

S'ha dit que la primera sèrie monetral hauria estat feta a principis del segle II aC,⁴⁹ una data que ens sembla excessivament primerenca, de la mateixa manera que considerar que es va fabricar en la segona meitat del segle II aC⁵⁰ és una cronologia una mica tardana, motiu pel qual, en la nostra opinió, aquesta sèrie hauria de datar-se en la primera meitat del segle II aC.⁵¹

Aquesta primera emissió d'Ausesken és excepcional perquè presenta monedes de plata, denaris (ACIP 1297 = CNH 4), mentre que a les peces de bronze, unitats i fraccions (meitats i quarts), figura el símbol senglar a l'anvers (ACIP 1294 -1296 = CNH 1-3). La mètrica d'aquesta sèrie sembla ser el patró uncial romà, mentre que des de la segona emissió en endavant el pes estaria ja alineat amb el de la seca de Kese.⁵² Per aquesta raó, els valors de les monedes de bronze d'aquesta primera emissió estan descrits com as, semis i quadrant, com en el sistema metrològic romà; mentre que les restants figuren com unitat, meitat i quart. Aquests tres valors es repeteixen en la següent emissió, però no en les últimes, que només presenten unitats. Evidentment, els denaris van seguir la metrologia romana, encara que podrien haver estat encunyats amb la segona sèrie de monedes d'Ausesken, atenent que no porten el símbol senglar darrere del cap sinó, com ja hem indicat anteriorment, el vocable ibèric *ban*.

44. VILLARONGA (1961), p. 57, (1973), p. 29, (1979), p. 137, (1988), p. 151; RICHARD i VILLARONGA (1973), p. 94; MOLAS (1982), p. 44; BELTRÁN LLORIS (1986), p. 897; KEAY (1990), p. 128; PÉREZ ALMOGUERA (1993-1994), pp. 197 i 201, (2008), p. 59; RIPOLLÉS (2000), p. 335; CAMPO (2000), pp. 61 i 70, (2002), pp. 78-79, (2005), p. 74, (2010), p. 27, (2011), p. 1135, (2012), p. 26; ARÉVALO (2003), p. 65; MORA SERRANO (2006), p. 41; CHAVEZ (2007), p. 58, (2012), p. 72; PANOSA (2009), p. 33; PREVOSTI (2010), p. 29; SINER i MARTÍ (2012), p. 70; GOZALBES i TORREGROSA (2014), p. 295. CANUDAS (2017), p. 62.

45. CAMPO (2010), p. 27.

46. RIPOLLÉS (2000), p. 335.

47. GARCÍA-BELLIDO i BLÁZQUEZ (2002b), pp. 48-49.

48. VILLARONGA (1982), pp. 163-164 ofereix un total de sis emissions.

49. VILLARONGA (1994), p. 185, (1995), p. 95; COLLANTES (1997), p. 75; GARCÍA-BELLIDO i BLÁZQUEZ (2002b), p. 48; VILLARONGA i BENAGES (2011), p. 231.

50. CAMPO (2005), p. 76, (2010), p. 30.

51. VILLARONGA (1982), p. 164, (1994), p. 185. CANUDAS (2017), p. 62.

52. COLLANTES (1997), p. 75; BURCH i NOLLA (1995), p. 22.

As ACIP 1294 = CNH Ausesken 1

Semis ACIP 1295 = CNH Ausesken 2

AQuadrant ACIP 1296 = CNH Ausekesn 3

Denari ACIP 1297 = CNH Auseken 4

L'encunyació de denaris per part d'aquesta seca va ser molt limitada.⁵³ M. Campo indica encertadament que l'anterior sembla indicar-nos que la seva fabricació no va ser per al pagament regular d'impostos a Roma o per finançar grans empreses bèl·liques, sinó més aviat obedeix a un o diversos pagaments de caràcter puntual, desconeguts, com ara la remuneració de les tropes o el pagament d'empreses relacionades amb la reorganització del territori i el desenvolupament urbà, com pot ser la construcció d'edificis públics o de vies de comunicació.⁵⁴ En la nostra opinió, aquestes monedes de plata han de relacionar-se amb l'expansió romana, amb alguna operació militar que no ens ha quedat reflectida

53. GUADÁN (1969), p. 196; CAMPO (2010), p. 30.

54. CAMPO (2005), p. 74, (2010), p. 30.

en les fonts literàries conservades. Pel que fa a la moneda fraccionària, estaria destinada a facilitar els pagaments relacionats amb la vida quotidiana.

La segona sèrie, ja només de bronzes (unitats, meitats i quarts), seria de la primera meitat del segle II aC⁵⁵ i presenta el símbol d'una palma a l'anvers, encara que aquest només únicament figura en les unitats, ja que en les meitats no figura cap símbol, mentre que en els quarts apareix la marca romana de tres glòbuls (ACIP 1298-1300 = CNH 5-7). Com ja hem dit, aquesta emissió seguiria el patró cessenà que,⁵⁶ per L. Villaronga, corresponeria en concret al sistema de 28 monedes en lliura, d'un pes teòric d'11,66 g,⁵⁷ que sembla ser molt alt però que s'ajusta millor a la següent sèrie (ACIP 1301-1303 = CNH 8-10).

Unitat ACIP 1298 = CNH Ausesken 5

Unitat ACIP 1301 = CNH Ausesken 8

Unitat ACIP 1302 = CNH Auseken 9

Quart ACIP 1303 = CNH Ausesken 10

55. VILLARONGA (1982), p. 164, (1994), p. 186; GARCÍA-BELLIDO I BLÁZQUEZ (2002b), 48; VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 232.

56. VILLARONGA (1979), pp. 130 i 208.

57. VILLARONGA (1983), p. 119, que també va atribuir a la primera emissió.

La tercera emissió, del mateix metall, amb els mateixos valors però amb un rètol identificador del taller diferent al de les dues sèries anteriors, hauria de datar-se en un moment indeterminat de la segona meitat del segle II aC,⁵⁸ i de nou presenta el símbol senglàr en les unitats i les meitats, mentre que els quarts presenten un dofí (ACIP 1301-1303 = CNH 8-10), que, per la seva tosquedad, s'ha considerat que pogués tractar-se realment d'imitacions.⁵⁹

Igualment sembla que són imitacions les unitats ACIP 1304 (= CNH 11), ACIP 1305 (= CNH 12) i ACIP 1306 (no en CNH), que semblen seguir l'emissió anterior, que formen un grup propi en presentar el mateix rètol identificador de la seca. Es pot tractar d'un cas semblant al de la segona sèrie de Iaka (Jaca, prov. Osca), que en realitat són imitacions efectuades en la Gàl·lia meridional (ACIP 1439 = CNH 2). Totes aquestes emissions estarien dins del sistema metrològic cessetà,⁶⁰ com hem dit. Per les evidències arqueològiques actuals, Ausesken va haver de finalitzar la seva producció a la dècada dels anys 90-80 aC del segle I aC,⁶¹ si no ho havia fet abans.

Unitat ACIP 1304 = CNH Ausesken 11

Unitat ACIP 1305 = CNH Ausesken 12

Cal destacar que en el jaciment del Camp de les Lloses s'ha trobat una moneda partida (denominació meitat) d'Ausesken contramarcada amb una “s” llatina, és a dir, un valor semis.⁶²

58. VILLARONGA (1982), p. 164, (1994), p. 186; GARCÍA-BELLIDO I BLÁZQUEZ (2002b), p. 48; VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 232.

59. GARCÍA-BELLIDO I BLÁZQUEZ (2002b), pp. 47-48.

60. VILLARONGA (1994), p. 185; VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 230.

61. CAMPO (2005), pp. 76 i 87, (2011), p. 1137, (2012), p. 24; MARTÍ (2009), p. 383.

62. DURAN I CAIXAL et alii, 2017, p. 31.

El taller d'Eusti(baikula),⁶³ que va emetre únicament monedes de bronze amb rètols en sistema ibèric llevantí, presenta una alternança en l'ús del topònim en les peces amonedades:⁶⁴ Eusti (ACIP 1311-1320 = CNH 5-12) o Eustibaikula (ACIP 1307-1310 i 1321 = CNH 1-4 i 13); és a dir, la primera identifica la seca de forma abreujada, mentre que la següent ho fa de forma completa. La segona part del nom sembla que cal relacionar-lo amb *Baicula*, ciutat ausetana (Ptol. 2, 6, 69), i amb els *Baeculonenses* estipendiaris del convent Tarragonense citats per Plini (Plin. NH 3, 23).⁶⁵ Per contra, no sabem res sobre la primera part d'aquest topònim.⁶⁶

As ACIP 1307 = CNH Eustibaikula 1

Es desconeix la ubicació d'aquesta seca,⁶⁷ tot i que s'ha suposat que degué situar-se a l'àrea catalana.⁶⁸ Són freqüents les troballes d'exemplars d'Eustibaikula a la Plana de Vic i al Vallès.⁶⁹ Per L. Villaronga, la tipologia del taller la

63. CURIOSAMENT, GUADÁN (1980), pp. 121 i 124-125; CARO BAROJA (2003), p. 683, presenten aquest taller monetari com si es tractés de dos diferents: un, Eustibaikula, i l'altre, Eusti.

64. DOMÍNGUEZ ARRANZ (1998), p. 136.

65. PITA MERCÉ (1952), p. 305; VILLARONGA (1961), p. 59, (1973), p. 32, (1982), p. 166, (1994), p. 187; UNTERMANN (1964), pp. 134-135. (1975), p. 187, BELTRÁN MARTÍNEZ (1972), p. 208, MOLAS (1979), p. 190, (1982), p. 46; TOVAR (1989), p. 447; PÉREZ ALMOGUERA (1994), p. 321, (1996), p. 40, (2001-2002), p. 248; COLLANTES (1997), pp. 78 i 160; CARO BAROJA (2003), p. 683; BALSERA (2006), p. 54; ROLDÁN (2006), p. 397; GARCÍA-BELLIDO Y BLÁZQUEZ (2002b), pp. 49 i 144; BURILLO (2005), p. 88; VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 233; FERRER (2012), pp. 31-32; PANOSA (2012), p. 141; SILGO (2013), p. 140; ESTARAN I BELTRÁN LLORIS (2015), p. 98.

66. UNTERMANN (1975), p. 188; GARCÍA-BELLIDO Y BLÁZQUEZ (2002b), p. 144; SILGO (2013), p. 140.

67. MOLAS (1993), p. 138; RIPOLLÉS I ABASCAL (2000), p. 171.

68. HILL (1931), p. 62; MARTÍN VALLS (1967), p. 108; TARRADELL (1986), p. 915; CAMPO (2000), p. 66; (2005), p. 76, (2010), p. 27, (2011), p. 1135, (2012), p. 22; ÁLVAREZ BURGOS (2008), p. 179.

69. MARTÍN VALLS (1967), p. 47; VILLARONGA (1979), p. 209, (1994), p. 187, (2004), p. 201; CRUSAFO, GARCÍA I BALAGUER (1986), p. 29; VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 233; GARCÍA-BELLIDO Y BLÁZQUEZ (2002b), pp. 49 i 144; SILGO (2013), p. 140.

fa considerar una seca ausetana,⁷⁰ com indica la presència del símbol senglar⁷¹ que apareix a l'anvers de certes monedes, encara que la seva substitució, en cert moment, per una àmfora l'acosta al sud, al grup central català, és a dir, a Laietània.⁷² Segurament és per aquesta última causa que M. I. Panosa inclou “possiblement” a Eustibaikula entre les seques laietanes.⁷³

La presència d'aquests símbols en l'anvers ens ajuda a diferenciar les diferents sèries. D'aquesta manera, en la primera i en la segona emissió, es pot observar que els asos/unitats i semis/meitats presenten el símbol àmfora (ACIP 1307-1308 = CNH 1-2 i ACIP 1311-1312 = CNH 5-6, respectivament), mentre que els quadrants/quarts i sextants presenten un símbol dofí (ACIP 1309-1310 i 1313 = CNH 3-4 i 9 respectivament). La tercera sèrie presenta com a símbol un senglar tosc per a totes les seves denominacions (ACIP 1314-1316 = CNH 7-8), tot i que cal advertir que, pel que fa al quart, no vam apreciar clarament aquest animal, de manera que caldria considerar que es tracta d'un dofí, com en les dues emissions anteriors. A continuació, una sèrie de diferents unitats (quatre variants, ACIP 1317-1320 = CNH 10-12), amb el símbol àmfora, per finalitzar aquest taller amb una emissió així mateix d'unitats (ACIP 1321 = CNH 13), però amb el símbol senglar, com a l'inici.

Termes de Caldes de Montbui (Wikipedia)

70. VILLARONGA (1961), p. 59, (1982), pp. 137, 139 i 165-166, (1985), p. 21, (1994), p. 187; MARTÍN VALLS (1967), p. 108; ROMAGOSA (1970), p. 27; BELTRÁN VILLAGRASA (1972), p. 208; GUADÁN (1980), p. 121; DOMÍNGUEZ ARRANZ (1998), p. 136; CAMPO (2000), p. 62; PÉREZ ALMOGUERA (2008), p. 59; MARTÍ (2008), p. 66, (2009), p. 32; CRUSAFONT (2009), p. 164; FEUGÉRE I PY (2011), p. 388; VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 233; SILGO (2013), p. 140; SINNER (2013), p. 173.

71. GUADÁN (1969), p. 197, pensa que, en realitat, es tracta d'un lleó.

72. VILLARONGA (1994), p. 187; GARCÍA-BELLIDO I BLÁZQUEZ (2002b), 49 i 144; BALSERA (2006), p. 54; VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 233; SILGO (2013), p. 140.- BELTRÁN LLORIS (1976), p. 325, (1978), p. 105, situa aquest taller a prop d'Ilturo, sense dir per què.

73. PANOSA (2012), p. 139.

Per tot l'anterior, s'ha buscat situar aquest taller cap al sud de l'actual Vic⁷⁴, o, de forma més generalitzada, a la comarca d'Osona,⁷⁵ el centre del món ausetà. S'ha proposat la candidatura de Caldes de Montbui (comarca del Vallès Oriental, prov. Barcelona),⁷⁶ l'antiga *Aquae Calidae*,⁷⁷ comunitat ausetana (Ptol. 2, 6, 69), però no hi ha evidències fermes que donin suport a aquesta atribució.⁷⁸

Torre del segle X dC de la Torre Roja (Wikipedia)

74. VILLARONGA (1973), p. 33, (2004), p. 125; DOMÍNGUEZ ARRANZ (1998), p. 136.- RUIZ TRAPERO (2000), p. 225, es pregunta si Eustibaikula es troba en les proximitats de Vic.

75. MOLAS (1982), p. 44 (Plana de Vic); MALUQUER (1987), p. 443 (per la regió de Vic); VILLARONGA (1993), p. 420; CHAVES (2007), p. 73.

76. ROMAGOSA (1970), p. 27; RICHARD I VILLARONGA (1973), p. 112; MOLAS (1982), p. 40; PÉREZ ALMÓGUERA (1993-1994), p. 201, (1996), p. 41; GARCÍA-BELLIDO I BLÁZQUEZ (2002a), p. 186; RIPOLLÉS (2005), p. 165 (en interrogant); MARTÍ (2008), p. 68; PANOSA (2012), p. 141; SILGO (2013), p. 140; ESTARAN I BELTRÁN LLORIS (2015), p. 98 (en interrogant). La problemàtica no és nova, vid: L. Sala Sala, “¿Fue la ciudad de Eusti la antecesora de Caldas de Montbuy?”, Montbuy XXIII, núm. 1126 (Fiesta Mayor, Sábado, 1 de octubre), 1966, s/n. Recentment, s'han trobat les primeres evidències arqueològiques d'*Aquae Calidae* a Caldes de Montbui: <https://www.20minutos.es/noticia/3284390/0/aparece-girona-ciudad-romana/>, que confirmen l'existència d'un assentament del segle II aC a segle II dC.

77. MAYER (2010), pp. 307-308. En qualsevol cas, és força complicat que dues comunitats esmentades per Ptolemeu (en aquest cas Baecula i *Aquae Calidae*) fossin una sola ciutat, tret d'una greu confusió d'aquest autor, que no creiem probable.

78. En aquest sentit, el treball de MAYER (2010), pp. 303-317, intenta desentraryar aquesta problemàtica. En el seu moment, FOLCH et alii (1988), p. 154; MIRÓ, FOLCH I MENÉNDEZ (1998), pp. 386-387, van asenyalar que Llogari Sala havia situat Eustibaikula al terme de Caldes de Montbui, exactament al lloc de les Cremades, però no hi ha una seguretat en aquesta asserció pel fet que, de les vint-i-quatre monedes d'època republicana trobades a la zona, únicament quatre corresponen a la seca en qüestió. D'altra banda, més recentment, OLESTI (2010), p. 41, ha postulat com a seu del taller monetari d'Eustibaikula l'important oppidum de la Torre Roja (Caldes de Montbui, comarca del Vallès Oriental), que va patir una important remodelació urbanística a principis del segle I aC, situat a la muntanya del mateix nom, dividida entre els municipis de Caldes de Montbui i Sentmenat (Vallès Occidental), amb el que fa de frontera entre les dues comarques vallesanes. Curiosament, VILLARONGA (1978), p. 134, ja havia proposat que aquesta seca estigués situada en aquesta localitat.

Així mateix, A. Beltrán Martínez i P. Beltrán Villagrassa es preguntaven si Eustibaikula es trobava en Estiula.⁷⁹ Però nosaltres no hem trobat cap informació sobre aquest lloc, més enllà de la referència a Sant Feliu d'Estiula (mun. les Lloses, comarca Ripollès, prov. Girona), i al rierol del mateix nom. En qualsevol cas, tampoc hi ha proves per mantenir aquesta atribució.

En definitiva, podem dir que aquest taller monetari es trobava a la comarca d'Osona o al seu voltant però, en l'actual estat dels nostres coneixements, no podem fer majors precisions.

Unitat d'Eusti (ACIP 1320 = CNH 12), reencunyada sobre un exemplar d'Untikesken (Cores 1526)⁸⁰

Les emissions, totes de bronze, d'Eustibaikula, un taller de producció mitjana,⁸¹ s'han datat al segle II aC.⁸² Cal destacar la presència d'aquestes peces, tant amb el símbol senglar com amb el d'àmfora, en els tresors catalans de Balsareny i Cànoves, així com en l'ocultació d'Azaila II.⁸³ La funció d'aquestes peces era la de proveir moneda fraccionària a Eustibaikula i el seu entorn immediat.

Des d'un punt de vista iconogràfic, les peces d'aquest taller presenten, a l'anvers, un cap masculí a dreta mentre que, al revers, figura a les unitats un genet amb palma (ACIP 1307, 1311, 1314 i 1317-1321 = CNH 1, 5, 7 i 10-13), un cavall galopant en les meitats (ACIP 1308, 1312 i 1315 = CNH 2, 6 i 8), mig pegàs als quarts (ACIP 1309, 1313 i 1316 = CNH 3 i 9) i un dofí en els sisens (ACIP 1310 = CNH 4), de manera que la tipologia servia per identificar els diferents valors. Cal destacar que certs quarts i sisens presenten dos i tres globus respectivament.

79. BELTRÁN MARTÍNEZ (1950), p. 327; BELTRÁN VILLAGRASA (1953), p. 27; MARTÍN VALLS (1967), p. 47; CRUSAFO NT (2009), p. 164.

80. JESÚS VICO S. A., subhasta 150, lot núm. 135, d'1 de març de 2018.

81. CAMPO (2000), p. 66. (2010), p. 30. (2011), p. 1135. (2012), p. 22.- VILLARONGA (1983), p. 98, assenyala l'existència de disset encunys d'anvers.

82. VILLARONGA (1979), p. 209, (1982), p. 166, (1993), p. 420; MOLAS (1993), p. 138; PÉREZ ALMOGUERA (1996), p. 40, (2008), p. 53; COLLANTES (1997), p. 160; DOMÍNGUEZ ARRANZ (1998), p. 136; ESTARAN i BELTRÁN LLORIS (2015), p. 98.- E. Collantes, fidel a la seva tradició d'una cronologia alta per a les emissions ibèriques, considera que la primera sèrie d'Eustibaikula pertanyeria a les primeres sèries efectuades al nord-est peninsular i pensa que, com les d'Ausesken i Illtira, seria molt propera al any 195 aC i estaria relacionada amb les campanyes de M. Porci Cató (*cos.* 195 aC) a la regió, o algun fet similar. Per la seva banda, GUADÁN (1980), pp. 124-125, assenyala que, per a la seca d'Eustibaikula, hi ha dos períodes de producció: un entre els anys 206 i 133 aC i un altre entre l'any 133 aC i l'època d'August, mentre que per al taller d'Eusti (que aquest autor considera diferent de Eustibaikula), es datarien les seves emissions entre l'any 133 aC i l'època d'August.

83. GARCÍA-BELLIDO i BLÁZQUEZ (2002b), p. 144.

tivamente (ACIP 1309 = CNH 3 i ACIP 1310 i 1316 = CNH 4 respectivament),⁸⁴ com al taller de Kese, per influència romana.⁸⁵

Les tres primeres emissions tenen els valors as/unitat, semis/meitat i quadrant/quart, als quals cal afegir un sextant en la primera sèrie. Les posteriors sèries només encunyen unitats.

Per M. P. García-Bellido i C. Blázquez, Eustibaikula presenta tres emissions,⁸⁶ de les quals cal destacar que la primera semblaria encunyada segons dos patrons diferents.⁸⁷ Aquesta primera sèrie presentaria unitats, meitats, quarts i sisens, de pes alt (ACIP 1307-1310 = CNH 1-4), si seguim la teoria de les autores esmentades de l'existència de dos patrons metrològics, i només unitats de pes baix (ACIP 1321 = CNH 13). Però nosaltres no veiem la dificultat que aquesta última sigui una emissió diferent, que L. Villaronga dona com sèrie final del taller.

Les monedes que hem esmentat tenen la característica que presenten complet el rètol, Eustibaikula, encara que es diferencien per una simple qüestió d'escriptura del rètol, que és el que ha fet que les dues autores esmentades considerin que es tracta d'una única emissió, tot i que no ho són per aquesta diferència d'escriptura. Atès que les amonedacions següents presenten el topònim abreujat, Eusti, menys la sèrie final del taller, potser aquesta última sigui anterior al que suposa L. Villaronga, però per ara les evidències no permeten aventurar una altra solució.

As ACIP 1307 = CNH Eustibaikula 1

Semis ACIP 1308 = CNH Eustibaikula 2

84. Aquests punts no apareixen en el valor meitat de la segona sèrie (ACIP 1313 = CNH 9).

85. COLLANTES (1997), p. 160.

86. DOMÍNGUEZ ARRANZ (1998), p. 136, considera només l'existència de dues emissions, la primera amb el símbol senglar i la segona amb el símbol àmfora.

87. GARCÍA-BELLIDO I BLÁZQUEZ (2002b), p. 144; Silgo (2013), p. 140; ESTARAN I BELTRÁN LLORIS (2015), p. 98.

Quadrant ACIP 1309 = CNH Eustibaikula 3

Sextant ACIP 1310 = CNH Eustibaikula 4

Per la seva banda, L. Villaronga considerava que aquesta seca estaria formada per quatre sèries,⁸⁸ la primera dins del patró metrològic uncial romà (d'aquí que les denominacions siguin les romanes, mentre que, per a les següents emissions, només se'n facilita el valor), i les següents pertanyents a la metrologia cesseniana,⁸⁹ en concret al sistema de 28 monedes en lliura, pes teòric d'11,66 g,⁹⁰ i després al sistema de 30 monedes en lliura, pes teòric de 10,88 g,⁹¹ corresponent a l'última emissió.

Monument a la “moneda ibera” a Planoles (Ripollès, prov. Girona), en la qual s’observa el revers d’un exemplar d’aquesta seca localitzat en el municipi del mateix nom l’any 1992, al prat de la Colomina. Fotografia d’Antonio Mora i Vergés.⁹²

88. VILLARONGA (1982), p. 165.

89. VILLARONGA (1982), p. 165, (1998), p. 65; COLLANTES (1997), p. 160.

90. VILLARONGA (1983), p. 119.

91. VILLARONGA (1983), p. 120.

92. <http://coneixercatalunya.blogspot.com.es/2011/12/la-moneda-iberica-de-planoles-el.html>.
<http://www.naciadigital.cat/elripolles/noticia/16898/racons/moneda/ibera/planoles>.
<http://relatsencatala.cat/relat-per-imprimir/la-moneda-iberica-de-planoles-el-ripolles/1034958>.

En qualsevol cas, la primera emissió presenta un símbol senglar a l'anvers, potser amb una cronologia de la primera meitat del segle II aC,⁹³ encara que és més probable que l'inici d'aquesta seca se situï en la segona meitat del segle II aC.⁹⁴

La segona sèrie, segons M. P. García-Bellido i C. Blázquez, mostra també símbol senglar i sembla pertànyer a la segona meitat del segle II aC, amb unitats, meitats i quarts (ACIP 1311-1315 = CNH 5-9),⁹⁵ en unificar les autores citades dues emissions diferents, segons l'opinió de L. Villaronga. Aquest últim autor manté l'existència de les dues sèries amb idèntica cronologia: segona meitat del segle II aC.⁹⁶ Tot i que la fracció de quarts ha estat transferida d'una emissió a una altra, inclou una variant inèdita d'aquesta denominació: ACIP 1311-1313 (= CNH 5-6 i 9) i ACIP 1314-1316 (= CNH 7-8).

Unitat ACIP 1311 = CNH Eustibaikula 5

Meitat ACIP 1312 = CNH Eustibaikula 6

La tercera sèrie de M. P. García-Bellido i C. Blázquez presenta idèntica cronologia que l'anterior, però com a símbol presenta una àmfora (CNH 11-12), composta només d'unitats.⁹⁷ Cal destacar que aquests autores no citen CNH 10.

Per la seva banda, L. Villaronga considera diverses variants amb aquest símbol d'àmfora (ACIP 1317-1320 = CNH 10-12), que potser puguin reduir-se. Com hem esmentat anteriorment, per aquest investigador, Eustibaikula tancaria

93. VILLARONGA (1982), p. 165, (1994), p. 187; GARCÍA-BELLIDO I BLÁZQUEZ (2002b), p. 144. VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 234; PANOSA (2012), p. 141.- ÁLVAREZ BURGOS (2008), pp. 179-180, considera que les emissions d'Eustibaikula es van fer entre els anys 120 i 20 aC, mentre que GIL FARRÉS (1966), pp. 148 i 210, es pregunta si aquest taller va treballar en dos períodes, entre els anys 120 i 90 aC, i 100 i 80 aC.

94. BALSERÀ (2006), p. 54; CAMPO (2005), p. 76.

95. GARCÍA-BELLIDO I BLÁZQUEZ (2002b), p. 144.

96. VILLARONGA (1994), p. 188; VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 234; PANOSA (2012), p. 141.

97. GARCÍA-BELLIDO I BLÁZQUEZ (2002b), p. 144.

amb una nova emissió d'unitats amb el símbol del senglar després del del cap masculí de l'anvers (ACIP 1321 = CNH 13) perquè la seva classificació obedeix a la reducció de pesos de les diferents unitats.

Unitat ACIP 1317 = CNH Eustibaikula 10

Unitat ACIP 1318 = CNH Eustibaikula 11

Unitat ACIP 1319

Unitat ACIP 1320 = CNH Eustibaikula 12

Unitat ACIP 1321 = CNH Eustibaikula 13

En definitiva, podem concloure que aquest taller va encunyar més emissions de les que M. P. García-Bellido i C. Blázquez han assenyalat, encara que no podem precisar el nombre. Eustibaikula va haver de finalitzar la seva producció a la dècada dels anys 90-80 aC del segle I aC.⁹⁸

Ore és un taller monetral de localització insegura,⁹⁹ possiblement situat a l'actual Catalunya.¹⁰⁰ No s'ha de relacionar aquest topònim ni amb la regió d'Oretània ni amb la ciutat *d'Oretum* (Oreto i Zuqueca, mun. Granátula de Calatrava, prov. Ciudad Real) (Plin. NH 3, 25. Str. 3, 3, 2), com tampoc amb la llegenda Orose constatada en dracmes d'imitació emporitana del tresor de les Ànsies (ACIP 352-353 = CNH dracmes i divisoris ibèrics 40-41), tot i que aquesta sí que sembla relacionada amb la d'Orosis.¹⁰¹ Les monedes d'Ore, pel seu estil, deno-

Unitat ACIP 1322 = CNH Ore 1 (ampliat x 2)

Meitat ACIP 1323 = CNH Ore 2 (ampliat x 2)

98. CAMPO (2005), p. 76, (2011), p. 1137, (2012), p. 24.

99. VILLARONGA (1982), p. 154; COLLANTES (1997), p. 299; MOLAS (1993), p. 138; GARCÍA-BELLIDO I BLÁZQUEZ (2002b), p. 302; CAMPO (2000), p. 66, (2010), p. 27, (2011), p. 1135; RIPOLLÉS (2005), p. 166.

100. ÁLVAREZ BURGOS (2008), p. 260; ESTARAN I BELTRÁN LLORIS (2015), p. 245.

101. GARCÍA-BELLIDO I BLÁZQUEZ (2002b), p. 302; SILGO (2013), p. 224.

ten una procedència de la regió al nord del riu Ebre,¹⁰² i el bou darrere del cap de l'anvers té trets semblants als dels senglars del grup ausetà,¹⁰³ per la qual cosa no és d'estranyar que s'inclogui aquesta seca entre les emissions ausetanes.¹⁰⁴

S'ha vinculat Ore amb l'ètnia dels *Airenosioi* (Pol. 3, 35, 19) i amb la dels *Aresinari* (Sall. *Hist.* 3, 5),¹⁰⁵ i s'ha pensat fins i tot que es podria tractar del mateix poble.¹⁰⁶ Els airenòsis, a partir de la cita de Polibi sobre el pas dels Pirineus per Anníbal, tant per la seva posició en el relat com per homofonia, s'ubiquen a la comarca de la Val d'Aran, encara que es van poder estendre a comarques limítrofes com l'Alt Urgell i el Pallars Sobirà.¹⁰⁷ Quant als *Aresinari*, semblen en realitat estar ubicats a la costa segons la cita esmentada,¹⁰⁸ això sí, al litoral català.¹⁰⁹ No sembla que tinguin aquests dos grups ètnics res a veure amb la present seca.

Poble abandonat d'Orrit (Wikipedia).

102. COLLANTES (1997), p. 299.

103. COLLANTES (1997), pp. 299-300; GARCÍA-BELLIDO I BLÁZQUEZ (2002b), p. 302.

104. GUADÁN (1969), p. 198; VILLARONGA (1982), pp. 137, 139 i 166, (1985), p. 21, (1994), p. 189; PÉREZ ALMOGUERA (1996), p. 46, (2008), p. 59; DOMÍNGUEZ ARRANZ (1998), p. 136; GARCÍA-BELLIDO I BLÁZQUEZ (2002b), p. 302; CRUSAFOINT (2009), p. 193; FEUGÈRE I PY (2011), p. 389; VILLARONGA I BENAGES (2011), pp. 174 i 236; SILGO (2013), p. 225; SINNER (2013), p. 173.

105. PÉREZ ALMOGUERA (1996), p. 46.- CARO BAROJA (2003), p. 683, només amb la primera ètnia i únicament com a possibilitat.

106. SCHULTEN (1935), p. 47; INIESTA (1989), p. 368; SILGO (2013), p. 224.

107. PITA MERCÉ (1975), p. 61, assenyala que aquest poble estava situat a la Vall d'Aran, alta vall de la Garona i de la Noguera Ribagorçana. Per la seva banda, Iniesta (1989), p. 368, considera que aquesta ètnia estava no només a la vall d'Aran, sinó que s'estenia per la Noguera Ribagorçana i la Noguera Pallaresa.

108. TOVAR (1989), pp. 45-46; VILLAR (2004), p. 217.

109. Villar (2004), p. 223.

De fet, l'existència d'una inscripció llatina en la qual s'esmenta un *Orret* (*anus*), qui és rebut amb hospitalitat pels habitants *d'Aeso* (AE 1988 831 = CIL II 4465 = HEPOL 10129 = IRC II 35), ha fet considerar que el taller monetari d'Ore estaria prop d'aquesta ciutat i, per homofonia, s'ha pensat a ubicar-la en l'actual despoblat d'Orrit (mun. Tremp, comarca del Pallars Jussà, prov. Lleida), que hauria heretat el topònim.¹¹⁰ D'aquesta manera, I. Collantes situa aquesta seca a Orrit, a la qual fa, per la seva situació geogràfica, ilerget, i destaca el fet que, com a símbol de l'anvers, presenta un bou¹¹¹ en comptes d'un porc senglar, com esdevé en les seques ausetanes (Ausesken, Eustibaikula).¹¹²

En realitat, la part occidental del Pirineu català no va ser controlada pels romans fins a temps molt tardans, amb la campanya militar efectuada per Cn. Domici Calví (*cos. II 40 aC*)¹¹³ a inicis dels anys trenta del segle I aC, per la qual cosa difícilment va poder emetre moneda en aquesta àrea geogràfica, almenys si es considera que les emissions “ibèriques” van ser efectuades en territori dominat per Roma. Així mateix, hi ha el problema que pogués existir més d'una població amb un nom que comencés per Orret;- hem de recordar el conegut cas de les tres ciutats que es diuen Contrebia: *Contrebia Belaisca* (Cabezo de las Minas de Botorrita, prov. Saragossa), *Contrebia Carbica* (Villas Viejas, mun. Huete, prov. Conca) i *Contrebia Leucade* (Aguilar del Río Alhama, prov. La Rioja). Per això, no és estrany que s'hagi negat Orrit com la localització d'Ore,¹¹⁴ ja que no és més que un simple cas de mera assonància.¹¹⁵

Per la nostra banda, el fet que les troballes freqüents de monedes d'aquest taller es localitzin a la província de Girona,¹¹⁶ i, fora d'aquest àmbit, més concretament a la Plana de Vic i al Vallès, així com la seva presència al tresor de Balsareny (comarca del Bages, prov. Barcelona),¹¹⁷ ens fa pensar que la seva ubicació

110. BELTRÁN MARTÍNEZ (1950), p. 327, (1981-1983), p. 115; PITA MERCÉ (1952), p. 303, (1956), p. 175; BELTRÁN VILLAGRASA (1953), p. 28; VILLARONGA (1961), 61; MARTÍN VALLS (1967), p. 57; ROMAGOSA (1970), p. 28 (però sense seguretat); UNTERMANN (1975), p. 223; MOLAS (1982), p. 46; TOVAR (1989), p. 451; PÉREZ ALMOGUERA (1995), p. 218, (1996), p. 46; COLLANTES (1997), p. 300; DOMÍNGUEZ ARRANZ (1998), p. 137; RUIZ TRAPERO (2000), p. 259 (en interrogant); GARCÍA-BELLIDO I BLÁZQUEZ (2002a), pp. 188 y 192, (2002b), p. 302; GARCÉS (2005), p. 420; ARRAYÁS (2006), p. 693; CHAVES (2007), p. 73; MARTÍ (2008), p. 65.

111. GUADÁN (1969), p. 198, dubta de si es tracta d'un toro o d'un lleó.

112. COLLANTES (1997), p. 300; CAMPO (2005), p. 76; MARTÍ (2008), pp. 65-66, (2009a), p. 32. D'aquesta manera, GUADÁN (1980), p. 121, inclou aquesta seca dins del grup d'Ausesken.

113. *Vid:* L. AMELA VALVERDE, “Cn. Domicio Calvinus y los Cerretanos”, HAnt 35 (2011), pp. 43-65; “Cneo Domicio Calvinus en Hispania”, Revista de Claseshistoria [425] (junio 2014), pp. 1-13; “Sobre el denario de Cn. Domicio Calvinus (RRC 532/1)”, en Varia Nummorum V, Barcelona, 2016, pp. 45-54.

114. VILLARONGA (1973), p. 33.

115. SILGO (2013), p. 225.

116. COLLANTES (1997), pp. 299-300.

117. VILLARONGA (1979), p. 209; GARCÍA-BELLIDO I BLÁZQUEZ (2002b), p. 302; VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 236; SILGO (2013), p. 224.

estaria a la Catalunya central,¹¹⁸ d'acord amb la seva relació amb el grup ausetà, sense poder efectuar una major concreció.¹¹⁹ L. Villaronga la situa a la comarca d'Osona,¹²⁰ però no hi ha cap seguretat en aquesta atribució.

Ore, un taller de baixa producció,¹²¹ només va efectuar una única sèrie de bronzes (ACIP 1322-1323 = CNH 1-2),¹²² composta per unitats i meitats, que presenta, en el cas del primer valor, un cap masculí a dreta a l'anvers (més un símbol bou) i un genet amb palma a dreta al revers (ACIP 1322 = CNH 1); la meitat presenta el mateix anvers i, al revers, un cavall galopant (ACIP 1323 = CNH 2). La cronologia d'aquesta emissió sembla ser de la segona meitat del segle II aC,¹²³ i ja havia estat encunyada, segons els testimonis arqueològics, a la primera dècada del segle I aC.¹²⁴

L. Villaronga considera que aquesta sèrie pertanyeria al sistema de 28 monedes en lliura, d'un pes teòric d'11,66 g de pes, que va datar en la primera meitat del segle II aC.¹²⁵ Si bé la metrologia sembla ser correcta, la cronologia, com hem indicat, és posterior a aquesta data. Com en altres petits tallers ubicats a l'àrea de l'actual Catalunya, es tracta d'una emissió puntual per necessitat de moneda fraccionària que en condicions normals havia de proporcionar un dels tallers importants de la regió.

Hi ha una unitat ACIP 1322 = CNH 1 amb una contramarca de tipus CXXIII de Guadán que ocupa gairebé tota la cara de l'anvers. Si bé aquesta contramarca sembla ser un numeral (X), la forma del grafit és diferent de les habituals contramarques militars; sembla que l'objectiu era convertir aquesta moneda en una téssera.¹²⁶

118. FEUGÈRE I PY (2011), p. 389, donen Isona (prov. Lleida) com a seu de la seca, la qual, en realitat, se situa on es troba el taller monetari d'Eso.

119. M. DE ROCAFIGUERA A CANUDAS (2017), p. 64, i que Ore podria estar a la zona de Sora i Besora (ambdues a la comarca d'Osona), per homofonia.

120. VILLARONGA (1978), p. 134, (1982), p. 167, (1993), p. 761.

121. VILLARONGA (1983), p. 98, assenyala l'existència de 3 encunys d'anvers.

122. UNTERMANN (1975), p. 223; VILLARONGA (1982), p. 167; CAMPO (2002), p. 66, (2011), p. 1135, (2012), p. 22; SILGO (2013), p. 224; ESTARAN I BELTRÁN LLORIS (2015), p. 245.

123. VILLARONGA (1979), p. 209, (1982), pp. 166-167, (1993), p. 761, (1994), p. 189; PÉREZ ALMOGUERA (1996), p. 46; GARCÍA-BELLIDO I BLÁZQUEZ (2002b), p. 302; VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 236; SILGO (2013), p. 224; ESTARAN I BELTRÁN LLORIS (2015), p. 245.- COLLANTES (1997), p. 300, situa aquesta emissió a mitjan segle II aC, mentre que GUADÁN (1980), p. 132, va considerar que la producció d'aquest cinturó monetari es va efectuar entre l'any 133 aC i l'època d'August, mentre que ÀLVAREZ BURGOS (2008), p. 179, proposa el període entre els anys 120 i 20 aC. En el seu moment, GIL FARRÉS (1966), p. 213, es va preguntar si aquesta amonedació es va efectuar entre els anys 100 i 80 aC.

124. CAMPO (2005), pp. 77 i 87, (2011), p. 1137, (2012), p. 24; MARTÍ (2009b), p. 383.

125. VILLARONGA (1983), p. 119.

126. GUADÁN (1960), p. 86.

CATÀLEG (a partir de les descripcions de L. Villaronga)

Ausesken

ACIP 1294 = CNH 1. AE. As. 31 mm de diàmetre. 21,92 g de pes mitjà (en 28 exemplars).¹²⁷

Anv.: cap masculí a dreta; darrere, senglar. Rev.: genet amb palma a dreta; a sota, inscripció ibèrica Ausesken (ἌΥΣΕΚΝ).

ACIP 1295 = CNH 2. AE. Semis. 24/25 mm de diàmetre. 11,11 g de pes mitjà (en 23 exemplars).¹²⁸

Anv.: cap masculí a dreta; darrere, senglar. Rev.: cavall galopant a dreta; a sota, inscripció ibèrica Ausesken.

ACIP 1296 = CNH 3. AE. Quadrant. 21 mm de diàmetre. 5,81 g de pes mitjà (en 13 exemplars).¹²⁹

Anv.: cap masculí a dreta; darrere, senglar. Rev.: mig pegàs a dreta; a sota, inscripció ibèrica Ausesken.

127. VILLARONGA (1994), p. 185; VILLARONGA i BENAGES (2011), p. 231.

128. VILLARONGA (1994), p. 185; VILLARONGA i BENAGES (2011), p. 231.

129. VILLARONGA (1994), p. 185; VILLARONGA i BENAGES (2011), p. 231.

ACIP 1297 = CNH 4. AR. Denari. 18 mm de diàmetre. 3,80 g de pes mitjà (en 25 exemplars).¹³⁰

Anv.: cap masculí a dreta; darrere, marca ibèrica ban (ΙΜ). Rev.: genet amb palma i clàmide a dreta; a sota, inscripció ibèrica Ausesken.

ACIP 1298 = CNH 5. AE. Unitat. 25 mm de diàmetre. 10,24 g de pes mitjà (en 8 exemplars).¹³¹

Anv.: cap masculí a dreta; darrere, palma. Rev.: genet amb palma a dreta; a sota, inscripció ibèrica Ausesken.

ACIP 1299 = CNH 6. AE. Meitat. 18 mm de diàmetre. 4,52 g de pes mitjà (en 2 exemplars).¹³²

Anv.: cap masculí a dreta. Rev.: cavall galopant a dreta; a sota, inscripció ibèrica Ausesken.

ACIP 1300 = CNH 7. AE. Quart. 15 mm de diàmetre. 2,72 g de pes mitjà (en 1 exemplar).¹³³

Anv.: cap masculí a dreta; darrere, tres glòbuls. Rev.: mig pegàs a dreta; a sota, inscripció ibèrica Ausesken.

130. VILLARONGA (1994), p. 185: VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 231.

131. VILLARONGA (1994), p. 186: VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 232.

132. VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 232.- VILLARONGA (1994), p. 186, indica 18 mm de diàmetre i 3,96 g de pes mitjà (en 1 exemplar).

133. VILLARONGA (1994), p. 186: VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 232.

ACIP 1301 = CNH 8. AE. Unitat. 25 mm de diàmetre. 11,31 g de pes mitjà (en 53 exemplars).¹³⁴

Anv.: cap masculí a dreta; darrere, senglar. Rev.: genet amb palma a dreta; a sota, inscripció ibèrica Ausesken (ΡΑΜΕΣΚΕΝ).

ACIP 1302 = CNH 9. AE. Meitat. 20 mm de diàmetre. 5,77 g de pes mitjà (en 23 exemplars).¹³⁵

Anv.: cap masculí a dreta; darrere, senglar. Rev.: cavall galopant a dreta; a sota, inscripció ibèrica Ausesken.

ACIP 1303 = CNH 10. AE. Quart. 16 mm de diàmetre. 2,98 g de pes mitjà (en 3 exemplars).¹³⁶

Anv.: cap masculí a dreta; darrere, dofí. Rev.: mig pegàs a dreta; a sota, inscripció ibèrica Ausesken.

134. VILLARONGA (1994), p. 186; VILLARONGA i BENAGES (2011), p. 232.

135. VILLARONGA (1994), p. 186; VILLARONGA i BENAGES (2011), p. 232.

136. VILLARONGA (1994), p. 186; VILLARONGA i BENAGES (2011), p. 232.

ACIP 1304 = CNH 11. AE. Unitat. 25 mm de diàmetre. 11,19 g de pes mitjà (en 85 exemplars).¹³⁷

Anv.: cap masculí a dreta; darrere, senglar. Rev.: genet amb palma a dreta; a sota, inscripció ibèrica Ausesken (ΡΤΜΒΣ<Ν>).

ACIP 1305 = CNH 12. AE. Unitat. 24 mm de diàmetre. 10,05 g de pes mitjà (en 15 exemplars).¹³⁸

Anv.: similar a l'anterior, però d'estil proper a ACIP 1321 de Eustibaikula. Rev.: similar a l'anterior.

ACIP 1306 = CNH - . AE. Unitat. 24 mm de diàmetre. 9,52 g de pes mitjà (en 4 exemplars).¹³⁹

Anv.: similar a l'anterior, però pentinat i estil molt diferents. Rev.: similar a l'anterior.

137. VILLARONGA (1994), p. 186; VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 233.

138. VILLARONGA (1994), p. 186; VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 233.

139. VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 233.

Eusti (baikula)

ACIP 1307 = CNH 1. AE. As. 31 mm de diàmetre. 19,52 g de pes mitjà (en 9 exemplars).¹⁴⁰

Anv.: cap masculí a dreta; darrere, senglar. Rev.: genet amb palma a dreta; a sota, inscripció ibèrica Eustibaikula (**ὙΤΜΨΙΝΦΤΠ**).

ACIP 1308 = CNH 2. AE. Semis. 26 mm de diàmetre. 11,37 g de pes mitjà (en 3 exemplars).¹⁴¹

Anv.: cap masculí a dreta; darrere, senglar. Rev.: cavall galopant a dreta; a sota, inscripció ibèrica Eustibaikula.

ACIP 1309 = CNH 3. AE. Quadrant. 20 mm de diàmetre. 7,17 g de pes mitjà (en 5 exemplars).¹⁴²

Anv.: cap masculí a dreta; darrere, dofí. Rev.: mig pegàs a dreta; a sobre, tres glòbuls; a sota, inscripció ibèrica Eustibaikula.

140. VILLARONGA (1994), p. 187; VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 234.

141. VILLARONGA (1994), p. 187; VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 234.

142. VILLARONGA (1994), p. 187; VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 234.

ACIP 1310 = CNH 4. AE. Sextant. 18 mm de diàmetre. 4,29 g de pes mitjà (en 4 exemplars).¹⁴³

Anv.: cap masculí a dreta; darrere, dofí. Rev.: dofí a dreta; a sobre, dos glòbuls; a sota, inscripció ibèrica Eustibaikula.

ACIP 1311 = CNH 5. AE. Unitat. 25 mm de diàmetre. 11,44 g de pes mitjà (en 45 exemplars).¹⁴⁴

Anv.: cap masculí a dreta amb mantell al coll; darrere, senglar. Rev.: genet amb palma a dreta; a sota, inscripció ibèrica Eusti (ꝝ↑ΜΨ).

ACIP 1312 = CNH 6. AE. Meitat. 20 mm de diàmetre. 6,41 g de pes mitjà (en 4 exemplars).¹⁴⁵

Anv.: cap masculí a dreta; darrere, senglar. Rev.: cavall galopant a dreta; a sota, inscripció ibèrica Eusti.

ACIP 1313 = CNH 9. AE. Quart. 16 mm de diàmetre. 2,82 g de pes mitjà (en 3 exemplars).¹⁴⁶

Anv.: cap masculí a dreta; darrere, dofí. Rev.: mig pegàs a dreta; a sobre, tres glòbuls; a sota, inscripció ibèrica Eusti.

143. VILLARONGA (1994), p. 187; VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 234.

144. VILLARONGA (1994), p. 188; VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 234.

145. VILLARONGA (1994), p. 188; VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 234.

146. VILLARONGA (1994), p. 188; VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 235.

ACIP 1314 = CNH 7. AE. Unitat. 25 mm de diàmetre. 10,86 g de pes mitjà (en 10 exemplars).¹⁴⁷

Anv.: cap masculí a dreta sense mantell al coll; darrere, senglar d'estil tosc.
Rev.: genet amb palma a dreta; a sota, inscripció ibèrica Eusti.

ACIP 1315 = CNH 8. AE. Meitat. 20 mm de diàmetre. 6,67 g de pes mitjà (en 5 exemplars).¹⁴⁸

Anv.: similar a l'anterior. Rev.: cavall galopant a dreta; a sota, inscripció ibèrica Eusti.

ACIP 1316 = CNH -. AE. Quart. 16 mm de diàmetre. 3,10 g de pes mitjà (en 2 exemplars).¹⁴⁹

Anv.: similar a l'anterior. Rev.: mig pegàs a dreta; a sobre, 3 glòbuls; a sota, inscripció ibèrica Eusti.

ACIP 1317 = CNH 10. AE. Unitat. 25 mm de diàmetre. 11,49 g de pes mitjà (en 30 exemplars).¹⁵⁰

Anv.: cap masculí a dreta amb torques; darrere, àmfora. Rev.: genet amb palma a dreta; a sota, inscripció ibèrica Eusti.

147. VILLARONGA (1994), p. 188; VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 235.

148. VILLARONGA (1994), p. 188; VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 235.

149. VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 235.

150. VILLARONGA (1994), p. 188; VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 235.

ACIP 1318 = CNH 11. AE. Unitat. 25 mm de diàmetre. 12,15 g de pes mitjà (en 33 exemplars).¹⁵¹

Anv.: similar a l'anterior, però sense torques. Rev.: similar a l'anterior.

ACIP 1319 = CNH -. AE. Unitat. 25 mm de diàmetre. 11,04 g de pes mitjà (en 5 exemplars).¹⁵²

Anv.: similar a ACIP 1317, però amb mantell al coll i fíbula. Rev.: similar a l'anterior.

ACIP 1320 = CNH 12. AE. Unitat. 25 mm de diàmetre. 10,82 g de pes mitjà (en 18 exemplars).¹⁵³

Anv.: similar a l'anterior, però tosc i sense mantell. Rev.: similar a l'anterior.

151. VILLARONGA (1994), p. 188; VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 235.

152. VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 235.

153. VILLARONGA (1994), p. 188; VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 236.

ACIP 1321 = CNH 13. AE. Unitat. 25 mm de diàmetre. 10,49 g de pes mitjà (en 39 exemplars).¹⁵⁴

Anv.: cap masculí a dreta amb mantell al coll; darrere, senglar. Rev.: genet amb palma a dreta; a sota, inscripció ibèrica Eustibaikula (ΕΥΣΤΙΒΑΙΚΟΛΑ).

Ore

ACIP 1322 = CNH 1. AE. Unitat. 25 mm de diàmetre. 11,47 g de pes mitjà (en 46 exemplars).¹⁵⁵

Anv.: cap masculí a dreta amb mantell al coll; darrere, bou. Rev.: genet amb palma a dreta; a sota, inscripció ibèrica Ore (ΟΡΕ).

ACIP 1323 = CNH 2. AE. Meitat. 21/22 mm de diàmetre. 7,46 g de pes mitjà (en 2 exemplars).¹⁵⁶

Anv.: cap masculí a dreta amb mantell al coll; darrere, bou. Rev.: cavall galopant a dreta; a sota, inscripció ibèrica Ore.

154. VILLARONGA (1994), p. 189; VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 236.

155. VILLARONGA (1994), p. 189; VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 236.

156. VILLARONGA (1994), p. 189; VILLARONGA I BENAGES (2011), p. 236.- VILLARONGA (1994), p. 189, ofereix les següents dades: 21 mm de diàmetre, 6,82 g de pes mitjà (en 1 exemplar).

BIBLIOGRAFIA

AA.VV., *Les col·leccions de l'exposició permanent del Camp de les Lloses*, Tona, Tona, 2008.

ÁLVAREZ ARZA, R. ET ALII, “El jaciment del Camp de les Lloses (Tona, Osona) i el seu taller de metalls”, a *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre Economia en el Món Ibèric*, València, 2000, pp. 271-281.

ÁLVAREZ BURGOS, F., *La Moneda Hispánica. Desde sus orígenes hasta el siglo V*, Madrid, 2008.

AMELA VALVERDE, L., “La ceca de Ausesken”, *GN* 190 (2015a), pp. 3-14.

AMELA VALVERDE, L., *Cecas del sistema del denario ibérico del nordeste peninsular (Cataluña). Una síntesis*, Barcelona, 2015b.

AMELA VALVERDE, L., “Eusti/Eustibaikula. Una ceca del interior catalán”, *Revista Numismática Hécate* 2 (2015c), pp. 60-70.

AMELA VALVERDE, L., “La ceca de Eso”, en *Varia Nummorum V*, Barcelona, 2016a, pp. 65-74.

AMELA VALVERDE, L., “Localización de las cecas ibéricas del sistema del denario del noreste de la Península Ibérica”, *GN* 191 (2016b), pp. 3-57.

AMELA VALVERDE, L., “De nuevo sobre la ceca de Iaka”, *Varia Nummorum VII* Barcelona, 2017, pp. 111-118.

ARÉVALO GONZÁLEZ, A., “La moneda hispánica del jinete ibérico. Estado de la cuestión”, a *El caballo en la antigua Iberia. Estudios sobre los équidos en la edad del hierro*, Madrid, 2003, pp. 63-74.

ARRAYÁS MORALES, I., “Ausá”, a *Diccionario Akal de la Antigüedad hispana*, Madrid, 2006a, p. 117.

ARRAYÁS MORALES, I., “Ausesken”, a *Diccionario Akal de la Antigüedad hispana*, Madrid, 2006b, p. 117.

ARRAYÁS MORALES, I., “Ore”, a *Diccionario Akal de la Antigüedad hispana*, Madrid, 2006c, p. 693.

ARRAYÁS MORALES, I., “Al voltant de la «romanització» del nord-est de la Península Ibèrica. Reflexions sobre l'organització territorial i els fluxos comercials”, *Pyrenae* 38 (2007), pp. 47-72.

ARRAYÁS, I. ET ALII, “*Civitas y Urbs* en el nordeste hispánico: algunas reflexiones”, a *Actas del I Congreso Internacional de Historia Antigua. La Península Ibérica hace 2000 años*. Valladolid, 2002, pp. 311-317.

BALSERÀ MORANO, R., “El oppidum ibérico de La Serra de l'Espasa (Capçanes, Priorat) y su conjunto numismático: interpretación económica y territorial”, *BA* 28 (2006), pp. 35-73.

BELTRÁN LLORIS, F., “Sobre la función de la moneda ibérica e hispano-romana”, a *Estudios en Homenaje al Dr. Antonio Beltrán Martínez*, Zaragoza, 1986, pp. 889-914.

BELTRÁN LLORIS, M., *Arqueología e historia de las ciudades antiguas del Cabezo de Alcalá de Azaila*, Zaragoza, 1976.

BELTRÁN LLORIS, M., “La cronología de los tesoros monetarios de Azaila”, *Numisma* 150-155 (1978), pp. 93-125.

BELTRÁN MARTÍNEZ, A., *Curso de Numismática. Tomo I. Numismática Antigua, Clásica y de España*, Cartagena, 1950.

BELTRÁN MARTÍNEZ, A., “Problemas que plantean las monedas con inscripciones ibéricas”, *Nummus* 4-6 (1981-1983), pp. 93-118.

BELTRÁN VILLAGRASA, P., “Las cecas pirenaicas”, *Pirineos* 27 (1953), pp. 17-51.

BELTRÁN VILLAGRASA, P., “La cronología del poblado ibérico del Cabezo de Alcalá (Azaila), según las monedas allí aparecidas”, a *Obra completa I. Antigüedad*, Zaragoza, 1972, pp. 159-209.

BURCH, J. i NOLLA, J. M., “*Gerunda i els Ausetans. Una qüestió recurrent*”, *AIEG* 35 (1995), pp. 9-23.

BURILLO MOZOTA, F., “La roue de l’Histoire: frontières et territoires monétaires dans le nord-est de la péninsule Ibérique et la vallée de l’Ebre avant 153 av. J.-C.”, *MCV* 35/2 (2005), pp. 75-106.

CAMPO, M., “Moneda, organització i administració del nord-est de la «Hispania Citerior» (del 218 a l’inici del segle I aC)”, a *Moneda i administració del territori. IV Curs d’Història monetària d’Hispània*, Barcelona, 2000, pp. 57-75.

CAMPO, M., “La producció d’*Untikesken i Kese*: funció i circulació a la ciutat i al territori”, a *Funció i producció de les seqües indígenas. VI Curs d’Història monetària d’Hispània*, Barcelona, 2002, pp. 77-104.

CAMPO, M., “Emissió i circulació monetària al nord-est de la Hispània Citerior al final de la República”, a *La Moneda al final de la República: entre la tradició i la innovació. IX Curs d’Història monetària d’Hispània*, Barcelona, 2005, pp. 73-93.

CAMPO, M., “Les emissions dels ibers: del sud-est de la Gàl·lia a la desembocadura de l’Ebre”, a *Els ibers, cultura i moneda*, Barcelona, 2010, pp. 26-31.

CAMPO, M., “La moneda ibérica del noreste de la Hispania Citerior: consideraciones su cronología y función”, a *Proceedings of the XIVth International Numismatic Congress Glasgow 2009. Vol. II*, Glasgow, 2011, pp. 1135-1140.

CAMPO, M., “La moneda ibérica en el noreste de la Citerior”, a *La moneda de los iberos. Ilturo y los talleres layetanos*, Premià de Mar, 2012, pp. 17-27.

CAMPO, M.; ESTRADA-RIUS, A. i CLUA i MERCADAL, M., *MNAC. Guia numismàtica*, Barcelona, 2004.

CANUDAS GRABULOSA, P., *Aquells bárbaros d'Osona. Estudi sobre el territorio i el poblament dels antics ausetans*, Vic, 2017.

CARO BAROJA, J., “Le problème ibérique à la lumière des dernières recherches”, a *VIIeme Congrès d'Études Basques*, Donostia, 2003, pp. 679-687.

CHAVES TRISTÁN, F., “Las amonedaciones hispanas en la antigüedad”, a *Hispiae. Las provincias hispanas en el mundo romano*, Tarragona, 2007, pp. 47-98.

CHAVES TRISTÁN, F., “Hispania 125-70 aC. ¿Una sociedad ante la crisis o la crisis de una sociedad?”, a *La moneda en temps de crisi. XVI Curs d'història monetària d'Hispania*, Barcelona, 2012, pp. 69-86.

COLLANTES PÉREZ-ARDÁ, E., *Historia de las cecas de Hispania antigua*, Madrid, 1997.

CORTADELLA I MORRAL, J., “Ausetans”, a *Diccionari d'història de Catalunya*, Barcelona, 1993, pp. 78.

CRUSA FONT I SABATER, M., “AUSESKEN o AUSE?: sobre els topònims monetaris ibèrics”, *ANum* 37 (2007), pp. 75-78.

CRUSA FONT I SABATER, M., *Catàleg general de la moneda catalana. Països Catalans i Corona Catalano-Aragonesa (s. V aC-s. XX dC)*, Barcelona, 2009.

CRUSA FONT, M.; GARCÍA GARRIDO, M.; BALAGUER, A. M., *Història de la moneda catalana*, Barcelona, 1986.

DOMÍNGUEZ ARRANZ, A., *Las cecas ibéricas del valle del Ebro*, Zaragoza, 1979.

DOMÍNGUEZ ARRANZ, A., “Las acuñaciones ibéricas y celtibéricas de la Hispania Citerior”, a *Historia monetaria de la Hispania antigua*, Madrid, 1998, pp. 116-193.

DURAN I CAIXAL, M. ET ALII, “L'establiment iberoromà del Camp de les Lloses (Tona, Osona)”, a *Tribuna d'arqueologia 1993-1994*, Barcelona, 1995, pp. 63-73.

DURAN I CAIXAL, M. ET ALII, “El Camp de les Lloses, un exemple d'implantació militar al territori d'època romanorepublicana. Tona. Barcelona”, a *Tribuna d'arqueologia 2014-2015*, Barcelona, 2017a, pp. 11-45.

DURAN I CAIXAL, M. ET ALII, “Evidencias numismáticas en un espacio logístico tardorrepublicano: el Camp de les Lloses (Tona, Barcelona; Cataluña)”, a *Numismatica e Archeología. Monete, stratigrafie e contesti. Dati a confronto*, Roma, 2017b, pp. 475-486.

DURAN I CAIXAL, M. ET ALII, “El Camp de les Lloses (Tona, Barcelona): evolución y significado del *vicus* romanorepublicano”, a *Roma en la Península Ibérica presertoriana. Escenarios de implantación militar provincial*, Barcelona, 2017c, pp. 153-190.

DURAN I CAIXAL, M. ET ALII, “El Camp de les Lloses (Tona, Osona): un punt avançat amb tallers metal·lúrgics al servei de la logística de l'exèrcit romanore-publicà (125-75 ane)”, *RAP* 25 (2017d), pp. 293-307.

ESTARÁN TOLOSA, M. J., “Epigrafía monetaria paleohispánica. Las leyendas secundarias”, *PalHisp* 13 (2013), pp. 65-83.

ESTARAN TOLOSA, M. J.; BELTRÁN LLORIS, F., *Banco de datos Hesperia de lenguas paleohispánicas (BDHESP) II. Numismática paleohispánica*, Bilbao, 2015.

FERRER I JANÉ, J., “Sistemes de marques de valor lèxiques en monedes ibèriques”, *ANum* 37 (2007), pp. 53-73.

FERRER I JANÉ, J., “El sistema de numerales ibérico: avances en su conocimiento”, *PalHisp* 9 (2009), pp. 451-479.

FERRER I JANÉ, J., “Análisis interno de textos ibéricos: tras las huellas de los numerales”, *ELEA* 10 (2010), pp. 169-186.

FERRER I JANÉ, J., “Sistemas metrológicos en textos ibéricos (1): del cuenco de La Granjuela al plomo de La Bastida”, *ELEA* 11 (2011), pp. 99-130.

FERRER I JANÉ, J., “La lengua de las leyendas monetales ibéricas”, a *La moneda de los Iberos. Iluro y los talleres layetanos*, Premià de Mar, 2012, pp. 28-43.

FERRER I JANÉ, J.; GIRAL ROYO, F., “A propósito de un semis de Ildirda con leyenda erder: marcas de valor léxicas sobre monedas ibéricas”, *PalHisp* 7 (2007), pp. 45-61.

FEUGÈRE, M.; PY, M., *Dictionnaire des monnaies découvertes en Gaule méditerranéenne (530-27 avant notre ère)*, Montagnac/París, 2011.

FOLCH I SOLÉ, J. ET ALII, “El poblat ibèric de la Torre Roja i el conjunt termal de Caldes de Montbui (Vallès Occidental)”, a *Tribuna d'arqueologia* 1987-1988, Barcelona, 1988, pp. 153-162.

GARCÉS I ESTALLÓ, I., “Ilergetsi i lacetans occidentals: deu anys de recerques i algunes propostes de síntesi”, en *Món ibèric als Països Catalans. XIII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. Homenatge a Josep Barberà i Farràs. Vol. 1*, Puigcerdà, 2005, pp. 411-440.

GARCÍA-BELLIDO, M. P.; BLÁZQUEZ, C., *Diccionario de cecas y pueblos hispánicos, con una introducción a la numismática antigua de la Península Ibérica. Volumen I: Introducción*, Madrid, 2002a.

GARCÍA-BELLIDO, M. P.; BLÁZQUEZ, C., *Diccionario de cecas y pueblos hispánicos, con una introducción a la numismática antigua de la Península Ibérica. Volumen II: Catálogo de cecas y pueblos*, Madrid, 2002b.

GIL FARRÉS, O., *La moneda hispánica en la Edad Antigua*, Madrid, 1966.

GOZALBES, M., “Circulación y uso de los denarios ibéricos”, en *Ús i circulació de la moneda ibérica a la Hispània Citerior. XIII Curs d'Història Monetària*, Barcelona, 1997, pp. 83-103.

- GOZALBES, M.; TORREGROSA, J. M., “De Iberia a Hispania. Plata, dracmas y denarios entre los siglos VI y I aC”, *APL* 30 (2014), pp. 275-316.
- GUADÁN, A. M. DE, “Tipología de las contramarcas en la numismática Ibero-Romana”, *NumHisp* 9 (1960), pp. 7-121.
- GUADÁN, A. M. DE, *Numismática ibérica e ibero-romana*, Madrid, 1969.
- GUADÁN, A. M. DE, *La moneda ibérica. Catálogo de numismática ibérica e ibero-romana*, Madrid, 1980.
- GUTIÉRREZ GARCÍA-M.; MESTRES, I.; RODÀ, I., “La inscripció més antiga d’Ausó (Vic) i el context preaugustal”, a *Tarraco Biennal. Actas 1er Congrés Internacional d’Arqueologia i Món Antic. Govern i societat a la Hispània romana. Novetats epigràfiques. Homenatge a Géza Alföldy*, Tarragona, 2013, pp. 145-152.
- HILL, G. F., *Notes on the Ancient Coinage of Hispania Citerior*, New York, 1931.
- HOZ, J. DE, “El complejo sufijal -(e)sken de la lengua ibérica”, *PalHisp* 2 (2002), pp. 159-168.
- INIESTA, Á., “Pueblos prerromanos de Levante, Cataluña y Baleares”, a *Historia de España 2. Colonizaciones y formación de los pueblos prerromanos (1200-218 aC)*, Madrid, 1989, pp. 346-375.
- JÀRREGA DOMÍNGUEZ, R., “El poblament rural i l’origen de les *villae* al nord-est d’Hispania durant l’època romana republicana (segles II-I aC)”, *QPAC* 21 (2000), pp. 271-302.
- JORDÁN CÓLERA, C., “Sobre los topónimos terminados en -o de algunas leyendas monetales ibéricas levantinas”, *Faventia* 34-36 (2012-2014), pp. 77-188.
- JORDÁN CÓLERA, C.; BELTRÁN LLORIS, F., “Las inscripciones ibéricas. Las leyendas monetales”, a *Aragón antiguo. Fuentes para su estudio*, Zaragoza, 2013, pp. 238-241.
- MALUQUER DE MOTES, J., *Història de Catalunya. Volumen I. Prehistòria i Edat Antiga (fins al segle III)*, Barcelona, 1987.
- MARTÍ GARCÍA, C., “La seca ‘ibèrica’ d’Ilturo: historiografía i dades recents. Altres qüestions sobre numismática ibérica del nord-est peninsular”, *Laietania* 18 (2008), pp. 37-72.
- MARTÍ GARCÍA, C., “La circulació i l’ús de moneda «ibérica» a la Laietània. Estat de la qüestió”, a *Ús i circulació de la moneda a la Hispània Citerior. XIII Curs d’Història monetaria d’Hispània*, Barcelona, 2009a, pp. 29-41.
- MARTÍ GARCÍA, C., “Las monedas de las excavaciones en «Can Benet» (Cabrera de Mar, Barcelona)”, a *Actas XIII Congreso Nacional de Numismática. “Moneda y Arqueología”*, Madrid/Cádiz, 2009b, pp. 369-385.

- MARTÍN VALLS, R., *La circulación monetaria ibérica*, Valladolid, 1967.
- MAYER i OLIVÉ, M., “El problema de las *Aquae Calidae* del norte del *conventus Tarragonense*”, *PalHisp* 10 (2010), pp. 303-317.
- MIRÓ, C.; FOLCH, J.; MENÉNDEZ, X., “El procés de romanització al curs mitjà de la riera de Caldes (Vallès): estat de la qüestió”, a *De les estructures indígenas a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior*, Barcelona, 1998, pp. 381-390.
- MOLAS i FONT, M. D., “Acerca de la Urbe Ausetanorum y la ciudad romana de Ausa”, *BSAA* 45 (1979), pp. 189-202.
- MOLAS i FONT, M. D., *Els ausetans i la ciutat d'Ausa*, Vic, 1982.
- MOLAS i FONT, M. D., “Les recerques sobre les societats ausetana i lacetana. Estat de la qüestió”, *Laietania* 8 (1993), pp. 129-144.
- MOLAS i FONT, M. D.; OLLICH i CASTANYER, I.; CABALLÉ i CRIVILLÉS, A., “De l'Auso romana al *Vicus Ausonensis* medieval”, *Ausa* 23 (2008). pp. 161-162 i 719-722.
- MONCUNILL MARTÍ, N., *Lèxic d'inscripcions ibèriques (1991-2006)*, Diss. Barcelona, 2007.
- MORA SERRANO, B., “Metrología y sistemas monetarios en la Península Ibérica (siglos V-I aC)”, a *Actas XII Congreso Nacional de Numismática*, Madrid, 2006, pp. 23-61.
- NOGUERA, J.; PRINCIPAL, J.; ÑACO DEL HOYO, T., “La actividad militar y la problemática de su reflejo arqueológico: el caso del Noroeste de la Citerior (218-45 aC)”, a *La guerre et ses traces. Conflits et sociétés en Hispanie à l'époque de la conquête romaine (IIIe-Ier siècle aC)*, Bordeaux, 2014, pp. 31-56.
- OLESTÍ VILA, O., “Integració i transformació de les comunitats ibèriques del Maresme durant el s. II-I aC: un model de romanització per a la Catalunya litoral i prelitoral”, *Empúries* 52 (2000), pp. 55-86.
- OLESTÍ VILA, O., “Urbanització, integració i gestió del territori al nord-est de la península Ibèrica en época republicana (segles II-I aC)”, a *Time of change. In the beginning of the Romanization*, Girona, 2010, pp. 11-59.
- OLESTÍ VILA, O., “La génesis de la sociedad provincial y el proceso de urbanización en el Noreste de la Península Ibérica (siglos II-I aC)”, *Gerión* 35 (2017), pp. 427-459.
- OLLICH i CASTANYER, I.; DE ROCAFIGUERA i ESPONA, M., “L’Esquerda de Roda, Osona. Un projecte vinculat al territori”, a *I Jornades d’arqueologia de la Catalunya central. Homenatge a Miquel Cura. Actes*, Barcelona, 2012, pp. 94-99.
- PADRÓS GÓMEZ, C., “El territori de la plana ausetana i el seu entorn des de l’ibèric ple a l’alt imperi”, *Cypselà* 18 (2010), pp. 243-262.
- PADRÓS GÓMEZ, C., “El territorio ausetano del ibérico final a la baja república romana (s. III-I ane)”, *Estrat Crític* 5 (2011), pp. 124-133.

PADRÓS GÓMEZ, C., “La problemática de las fuentes clásicas. Reflexiones y planteamientos del caso Ausetano”, *QPAC* 34 (2016), pp. 221-231.

PADRÓS I MARTÍ, P., “Algunos ejemplos de la relación existente entre cecas ibéricas y fundaciones tardo-republicanas en el noreste de la Hispania Citerior”, a *XIII Congreso Internacional de Numismática Madrid - 2003. Actas – Proceedings – Actes I*, Madrid, 2005, pp. 521-530.

PANOSA I DOMINGO, M. I., “Novedades de epigrafía ibérica en Cataluña y algunos aspectos metodológicos”, a *Religión, lengua y cultura preromanas en Hispania. Actas del VIII Coloquio Internacional sobre Lenguas y Culturas Pre-romanas de la Península Ibérica*, Salamanca, 2001, pp. 511-540.

PANOSA I DOMINGO, M. I., *De Kese a Tarraco. La población de la Tarragona romanorepublicana, amb especial referencia a l'epigrafia*, Tarragona, 2009.

PANOSA I DOMINGO, M. I., *Els ibers del Vallès Oriental*, Barcelona, 2012.

PÉREZ ALMOGUERA, A., “Iltira y Auso, dos «capitales» regionales en la Hispania republicana”, *AnMurcia* 9-10 (1993-1994), pp. 193-208.

PÉREZ ALMOGUERA, A., “Sobre la ceca de Iltirkesken y su probable ubicación en el bajo Ebro”, *Verdolay* 7 (1994), pp. 321-325.

PÉREZ ALMOGUERA, A., “Dos posibles cecas del Pirineo Oriental y la ordenación territorial romano-republicana”, a *La moneda hispánica. Ciudad y Territorio. Actas del I Encuentro Peninsular de Numismática Antigua (EPNA)*, Madrid, 1995, pp. 225-230.

PÉREZ ALMOGUERA, A., “Las cecas catalanas y la organización territorial romano-republicana”, *AEspA* 69 (1996), pp. 37-56.

PÉREZ ALMOGUERA, A., “iltir’/iltur = oppidum. Los nombres de lugar y la ciudad en el mundo ibérico”, *Faventia* 23/1 (2001), pp. 21-40.

PÉREZ ALMOGUERA, A., “De nuevo sobre la ubicación de la ceca de Iltirke y el tritetartemorion de sikarbi/sikara”, *AnMurcia* 16-17 (2001-2002), pp. 247-252.

PÉREZ ALMOGUERA, A., “Las monedas con nombres de étnicos del s. II aC en el noreste peninsular: ¿Reflejo de posibles circunscripciones? ¿Civitates con doble nombre?”, *AEspA* 81 (2008), pp. 49-73.

PITA MERCÉ, R., “Gentilidades y ciudades del pueblo ilergete”, *Argensola* 12 (1952), pp. 293-320.

PITA MERCÉ, R., “Problemas de localización de cecas ibéricas en el país ilergete”, *Argensola* 26 (1956), pp. 165-182.

PITA MERCÉ, R., *Lérida ilergete. Tomo I*, Lérida, 1975.

PLÁCIDO, D., *Las provincias hispanas durante el Alto Imperio romano*, Madrid, 2008.

PONS, J., *Territori i societat romana a Catalunya (dels inicis del Baix imperi)*, Barcelona, 1994.

- PREVOSTI, M., “La ciutat de Tarraco, entre nucli urbà i territorio”, a *Ager Tarracensis I. Aspectes històrics i marc natural*, Tarragona, 2010, pp. 25-111.
- RICHARD, J.-C. M.; VILLARONGA, L., “Recherches sur les étalons monétaires en Espagne et en Gaule du Sud antérieurement à l'époque d'Auguste”, *MCV* 9 (1973), pp. 81-131.
- RIPOLLES ALEGRE, P. P., “La monetización del mundo ibérico”, a *III Reunió sobre Economia en el Món Ibèric*, València, 2000, pp. 329-344.
- RIPOLLES ALEGRE, P. P., *Monedas hispánicas de la Bibliothèque Nationale de France*, Madrid, 2005.
- RIPOLLES, P. P.; ABASCAL, J. M., *Real Academia de la Historia. Catálogo del Gabinete de Antigüedades. Monedas hispánicas*, Madrid, 2000.
- RODRÍGUEZ RAMOS, J., “Problemas y cuestiones metodológicas en la identificación de los compuestos de tipo onomástico de la lengua íbera”, *Arse* 36 (2002), pp. 15-50.
- ROLDÁN HERVÁS, J. M., *Historia Antigua de España I. Iberia prerromana, Hispania republicana y alto imperial*, Madrid, 2001.
- ROLDÁN HERVÁS, J. M., “Eustibaikula”, en *Diccionario Akal de la Antigüedad hispana*, Madrid, 2006, p. 397.
- ROMAGOSA PETIT, J., “Sobre la localización de cecas ibéricas en la región catalana”, *GN* 19 (1970), pp. 25-29.
- RUIZ TRAPERO, M., *Las monedas hispánicas del Instituto de Valencia de Don Juan, 2 vols.*, Madrid, 2000.
- SANMARTÍ, J. I SANTACANA, J., *Els ibers del nord*, Barcelona, 2005.
- SCHULTEN, A., *Fontes Hispaniae Antiquae III. Las guerras de 237-154 a. de J. C.*, Barcelona, 1935.
- SILGE GAUCHO, L., “El complejo sufijal -(e)sken y las constituciones políticas de las ciudades ibéricas”, *Arse* 41 (2007), pp. 15-20.
- SILGO GAUCHE, L., *Estudio de toponimia ibérica. La Toponimia de las fuentes clásicas, monedas e inscripciones*, València, 2013.
- SINNER, A. G., “La difusión de las emisiones ibéricas layetanas”, *Saguntum* 45 (2013), pp. 171-193.
- SINNER, A. G. I MARTÍ GARCÍA, C., “La circulación monetaria en el valle de Cabrera de Mar (El Maresme, Barcelona)”, a *La moneda de los Iberos. Iluro y los talleres layetanos*, Premià de Mar, 2012, pp. 55-71.
- TARRADELL, M., “Las cecas ibéricas: ¿economía o política?”, a *Estudios en Homenaje al Dr. Antonio Beltrán Martínez*, Saragossa, 1986, pp. 915-917.
- TORREGROSA YAGO, J. M.; RAMÓN SÁNCHEZ, J. J., “Monedas de ceca ibérica y celtibérica de la Colección D. Enrique Llobregat (MARQ, Alicante)”, a *Actas XV Congreso Nacional de Numismática. Patrimonio numismático y museos*, Madrid, 2016, pp. 423-438.

- TOVAR, A., *Iberische Landeskunde. 3. Tarraconensis*, Baden-Baden, 1989.
- UNTERMANN, J., “Zur Gruppierung der hispanischen ‘Reitermunzen’ mit Legenden in iberischer Schrift”, *MDAI(M)* 5 (1964), pp. 91-155.
- UNTERMANN, J., “Le nom de Narbonne et la langue de ses habitants”, a *Narbonne. Archéologie et Histoire. Montlaurés et les origines de Narbonne. Actes du 45e Congrès de FHLMR*, Montpellier, 1973, pp. 163-167.
- UNTERMANN, J., *Monumenta Linguarum Hispanicarum. Band I. Die Münzlegenden, I. Text*, Wiesbaden, 1975.
- UNTERMANN, J., “Los Celtíberos y sus vecinos occidentales”, *Lletres asturianes* 13 (1984), pp. 6-26.
- UNTERMANN, J., “Los etnónimos de la Hispania Antigua y las lenguas prerromanas de la Península Ibérica”, *Complutum* 2-3 (1992), pp. 19-33.
- UNTERMANN, J., “La onomástica ibérica”, *Iberia* 1 (1998), pp. 73-85.
- VILLAR, F., “Aresinarii y los topónimos prerromanos de Hispania compuestos con la preposición celta *are*”, *PalHisp* 4 (2004), pp. 217-224.
- VILLARONGA, L., “El hallazgo de Balsareny”, *NumHisp* 10 (1961), pp. 9-102.
- VILLARONGA, L., “Sistematización del numerario ibérico del grupo ausetano”, *ANum* 3 (1973), pp. 25-51.
- VILLARONGA, L., “Interpretación estadística-matemática de los dos diagramas de «Los tesoros de Azaila» y su aplicación al hallazgo de Balsareny”, *Numisma* 150-155 (1978), pp. 127-134.
- VILLARONGA, L., *Numismática antigua de Hispania*, Barcelona, 1979.
- VILLARONGA, L., “Les seques ibèriques catalanes: una síntesi”, *Fonaments* 3 (1982), pp. 135-183.
- VILLARONGA, L., *Les monedes ibèriques de Tarraco*, Tarragona, 1983.
- VILLARONGA, L., “Necessitats financeres a la Catalunya Ibèrica dels segles III-I aC”, *ANum* 15 (1985), pp. 19-31.
- VILLARONGA, L., “Les dracmes ibèriques de Tàrraco”, *Faventia* 10 (1988), pp. 143-152.
- VILLARONGA, L., “Ausesken”, a *Diccionari d'història de Catalunya*, Barcelona, 1993a, p. 78.
- VILLARONGA, L., “Eustibaikula-Eusti”, a *Diccionari d'història de Catalunya*, Barcelona, 1993b, p. 420.
- VILLARONGA, L., “Ore”, en *Diccionari d'història de Catalunya*, Barcelona, 1993c, p. 761.
- VILLARONGA, L., 1994, *Corpus Nvmvnm Hispaniae ante Avgvsti Aetate*, Madrid, 1994.
- VILLARONGA, L., *Denarios y quinarios ibéricos. Estudio y catalogación*, Barcelona, 1995.

VILLARONGA, L., “Metrologia de les monedes antigues de la Península Ibèrica”, *ANum* 28 (1998), pp. 53-74.

VILLARONGA, L., *Numismàtica antiga de la Península Ibèrica. Introducció al seu estudi*, Barcelona, 2004.

VILLARONGA, L.; BENAGES, J., *Ancient Coinage of the Iberian peninsula. Greek / Punic / Iberian / Roman. Les Monedes de l'Edat Antiga a la Península Ibèrica*, Barcelona, 2011.

VIVO I LLORCA, J., *Les societats ibèriques de la Hispània Citerior durant els primers anys de romanització (218-133 aC)*, Diss. Girona, 2015.